

"...izgalmasan kezdődött eszmélésem a szülőföldemen."

BESZÉLGETÉS GION NÁNDORRAL

ERDÉLYI ERZSÉBET: *Műveinek többsége a vajdasági Szenttamáson és környékén játszódik. Milyen ihlető ereje van a szülőföldnek?*

GION NÁNDOR: A szülőföldem egyúttal természetesen a gyermekkoromat is jelenti. Azt mondják, az emberek leginkább a gyermekkorukra emlékeznek. Velem mindenestre így van. Nem mintha mindenre szívesen emlékeznék vissza. Nem volt kimondottan csúnya gyermekkorom, de nem volt kimondottan szép sem. Izgalmas volt. Az első dolog, amire emlékszem, egy kisebbfajta csata volt a második világháború vége felé. A fejünk felett vívták a csatát egy éjjelen át, mi riadtan szaladgáltunk egy tágas, füves réten, időnként meglapultunk a futóárkokban; a rétet csöndes temetők szegélyezték: szerb temető, magyar temető, német temető, zsidó temető... és akkor én is majdnem bekerültem a magyar temetőbe. A hadakozó felek észrevették, hogy mozognak valakik a füves réten, mindkét oldalon ellenségnek vélték bennünket, egy lövedék a közelemben csapódott be, ráomlott a futóárok oldala, alig tudtak élve kikaparni a föld alól. Ilyen izgalmasan kezdődött eszmélésem a szülőföldemen. A folytatás is elég izgalmas volt. A felszabadítók kiraboltak bennünket, az apámat, amiért magyar katona volt, kishíján felkoncolták, de valahogy túlélte az atrocitásokat, sokan azonban nem éltek túl. Aztán, amint az már többnemzetiségű környezetben lenni szokott, különösen a háború utáni hisztérikus időben, a megszokottnál is erősebbek voltak a villongások az emberek között, nekem is sokat kellett verekednem csupán a nemzetiségem miatt, egyszer majdnem vízbe fojtottak. Persze, nem csak ilyen élmények merülnek fel a szülőföld kapcsán. Kellemes és szép dolgok is történtek velem és körülöttem. Értékmentő és emberséget mentő kis közösségek alakultak ki, ahová engem is befogadtak olyan emberek, akik a maguk kissé bárdolatlan módján néha még a szeretetüket is kimutatták, és mivel veszélyeztetve érezték magukat, megtanultak védekezni. Engem is megvédték, és tanítottak védekezni, s lehetővé tették, hogy lassan felnőjek, megedződjem közöttük. Lényegében ezek miatt az emberek miatt kezdtem először írni a szülőföldről, később is főleg miattuk írtam; ilyen értelemben akár a szülőföld ihlető erejéről is beszélhetünk. Jó emberekkel indultam az irodalomba, de a csúnya történeteket sem lehetett megkerülni. Éppen ezért a többé-kevésbé Szenttamáshoz kötődő írásaim és könyveim nem mindig vidám olvasmányok. Akkor sem, amikor igaz történeteket írok, és akkor sem, amikor kitaláltakat. A világra való első emlékezetes és kellemetlen rácsodálkozásom óta – amikor is kikapartak a föld alól – mindvégig megmaradt bennem a veszélyeztetettség érzése. Az az érzés, hogy azt a közösséget, amihez tartozónak érzem magam, legalább két oldalról ellenségnek nézik, de néha még több oldalról is. Újból és újból meg kell tanulni védekezni, sőt támadni is. Így aztán írásaim néha kegyetlenebbre sikeredtek, mint eredetileg szerettem volna. Természetesen nem csupán a

A kérdésekre adott válaszok levélben érkeztek Újvidékről 1992. december 12-én.

Szenttamásról hozott rossz- és jóízű emlékek miatt; nem kell kényszerképzetre gondolni, hozzájárultak ehhez későbbi események is, kicsit azonban ebben a hozzáállásban is benne van a szülőföld ihlető ereje.

NOBEL IVÁN: *Vissza-visszatérő figuráiban mennyi a valóságos és mennyi a költői elem?*

G. N.: Kezdem egy nem vissza-visszatérő figurával. Valamikor írtam egy börtönregényt. Én eddig még szerencsére nem voltam börtönben, de színházigazgató koromban megtudtam, hogy az egyik beosztottam megjárta a börtönt súlyos közlekedési baleset okozása miatt. Csöndes szavú, rendes fiatalember volt, szerette a társaságot és a bort, börtönveiről azonban sohasem beszélt senkinek. Ma sem tudom, miért, de nekem egyszer említést tett róla. Aztán egyre többet beszélt börtönélményeiről, én figyelmesen hallgattam, és felfigyeltem rá, hogy közérzete a börtönben nagyjából éppen olyan volt, mint az én közérzetem a szabad világban. Mondtam neki, lehet, hogy egyszer majd regényt írok a beszélgetések nyomán. Erre lerajzolta a börtönt, és újabb részleteket mesélt életéről. Villanyszerelő volt, igen vagány társaságban forgolódott, a börtönben kitanulta a vízvezeték-szerelői szakmát, emellett titokban pálinkát főzött, és még a tengerre is eljutott feyenc korában. Én semmit sem értek a vízvezeték- és villanyszereléshez. Talán az irodalomhoz értek valamelyest. Így hát megírtam a regényt, amelynek főhőse bölcsészhallgató, Thomas Mannról írt dolgozatot, vagány barátai vannak, börtönbe kerül barátaival együtt, ott borjúistállóban dolgozik, a borjak időnként puhára nyalják a tenyerét, titkos pálinkafőzési ügybe keveredik, segít barátainak magyar színházat csinálni az istállók között, eljut a tenger mellé is, ahol Pascalt olvas, és sokat beszél az üzbég kőfaragókról. Regényemet, mielőtt könyv lett volna belőle, előbb fejezetenként, folyóiratokban közöltem. A börtönt megjárta fiatalember elolvasott minden folytatást, elégedettnek látszott, néha sürgetett, hogy írjak gyorsabban. Nem zavarta a beépített irodalmi vonulat, még az üzbég kőfaragók sem zavarták. Azt hiszem, haláláig meg volt győződve, hogy a regény kizárólag róla szól, néha talán még örült is ennek.

Körülbelül ez a helyzet a visszatérő figuráim esetében is. Például Burai J. esetében. Először szinte véletlenül bukkant föl egy novellában, aztán a következőben már nem véletlenül szerepelt. Éreztem, hogy kezdi kinőni a novella kereteit, később regények szereplője, és bár a valóság alap mindvégig megmaradt, egyre több lett a költői elem. Az olyan regényeimben, mint a Virágos katona és a Rózsaméz, amelyek Latroknak is játszott közös cím alatt jelentek meg, már óvatosabban kellett bánnom a költői elemmel, hiszen itt a főhősök igazi nevükön szerepelnek. Leginkább igaz történetekben, de még ők sem mindig, a jellemük is átformálódik kicsit néha, de ők sem tiltakoztak sohasem. Néhány mellékszereplő vagy azok hozzátartozói tiltakoztak már. De hát a mellékszereplők másutt is gyakran tiltakoznak.

E. E.: *Van-e ma perspektívája a realizmusnak?*

G. N.: Van. Mint annyi más irányzatnak is. Az egyetlen titka, hogy tudni kell művelni, és jól kell művelni. Persze, a realizmus tágítható és sokféleképpen minősíthető fogalom, tehát sokféleképpen is értelmezhető. Magam is többféleképpen értelmeztem már. Zsenge gyermekkoromban főleg ponyvaregényeket olvastam, egyszerűen azért, mert más magyar nyelvű könyvekhez nem jutottam hozzá, pókhálós, falusi

padlásokat kutattam át, és örültem, hogy ráakadtam egy-két ponyvaregényre; kilószámra faltam őket, és meg voltam győződve, hogy realista prózát olvasok, bár akkor még igen keveset tudtam az izmusokról.

Később már irodalmat olvastam, kezdtem megkülönböztetni az értékeket és irányzatokat, aztán az egyetemen már komolyan tanultam az irodalomelméletet. Egy neves orosz szakíró szerb nyelvre fordított műveiből kellett tanulnom és okulnom, a szerző természetesen a szocialista realizmusra esküdött, engem is majdnem megesketett rá, hiszen jelesre vizsgáztam a tantárgyból. Mindvégig zavart azonban, hogy a szoc-realista művek kicsit emlékeztettek gyermekkorom ponyvaregényeire azzal a különbséggel, hogy a ponyvaregények izgalmasabbak voltak. Úgy éreztem, hogy a realizmus ilyen változatának nincs perspektívája. Hirtelen fordulattal eltávolodtam az egész realizmustól, másfajta irányzatokat tanulmányoztam. Sőt műveltem is egy kicsit, hogy aztán újabb hirtelen fordulattal visszatérjek egy másfajta realizmushoz, amely keménységével és színeivel, sokszor erős színeivel perspektivikusnak látszott – ma is annak látszik – néha már nem is egészen realizmus, és nincs ponyvaszaga. Bár mai, elüzetliesedő világunkban mintha ismét nagy keletje lenne a ponyvának.

N. I.: *Milyen lehetőségei vannak ma az elbeszélő prózának?*

G. N.: Fentebb, a realizmus perspektívája kapcsán már szóltam erről. Félek, hogy ha hosszabban fejtegetném a témát, fellengzős és elfogult lennék. Maradjunk tehát abban, hogy a lehetőségek mindig is adva voltak, ma is adóttak, tehetség és felkészültség kérdése, hogy ki hogyan és mennyire használja ezt ki, számolva azzal, hogy az idő múlásával egyre fenyegetőbb az utánpótlás veszélye.

A regényt illetően viszont nem is akarom leplezni elfogultságomat. Ez az a műfaj, amit íróként és olvasóként is a legjobban szeretek az irodalomban, a legkomolyabb műfajnak, tehát örökéletűnek tartok. A regény az, amelybe megfelelő közvetítéssel szinte minden belefér, aminek értelme van az életben, sőt az is, ami első vagy talán második pillantásra is értelmetlennek, egzaltálnak, zavarosnak látszik. A jó regényben végezetül minden a helyére kerül, és mindig felmerülnek újabb kérdések és kételyek, amelyek újabb regények születését várják. Éppen ezért legtarkább, legváltozatosabb az olvasótábora, legalábbis én azt hiszem, az igények sokfélesége pedig a regények sokszínűségét is megteremti. Ez pedig kifogyhatatlan. Ha verseket írnék, különösen, ha jó verseket, nyilván valami hasonlót mondanék a versről is. De nem tudok verseket írni, néhány regényt viszont megírtam már, és rengeteget elolvastam. És egyébként is bevalóttam, hogy mélységesen elfogult vagyok e műfaj esetében.

E. E.: *Hova helyezné el a próza vonulatában a saját műveit? Van-e olyan irodalmi hatás, ami nyomom követhető alkotásaiban?*

G. N.: Első szépírói kísérleteim, amelyek szerencsére nem jelentek meg kötetben, igen ambiciózusak voltak, és én anélkül, hogy szigorúan elköteleztem volna magam bármely irányzathoz, megtettem mindent, hogy írásaim modernnek és avantgárdnak látszanak. Nem nagyon látszottak annak, de a szerkesztők azért leközlítették őket folyóiratokban és lapokban. Ez némi önbizalmat adott, mégis gyorsan kifulladtam e korai nekifutáskor.

Első kötetem, első regényem megírásakor ugyan megpróbáltam még trükkösködni egy kicsit, de nem sok sikerrel. Szerencsére a kritika elnéző volt velem szemben, néha még dicsérték is, én azonban akkor már csöndesen elbúcsúztam a görög istenektől és a római császároktól, visszalopakodtam a saját világomba, és visszatértem a realiz-

mus közelébe. Megírtam még tizenegy könyvet, azt hiszem, valahol az általam értelmetlen realizmus vonulatában, ami helyenként jelentheti a szóban forgó irányzat elszegényesítését, de én titokban azt remélem, hogy tágítását is, pontosabban, hogy egyfajta dúsított realizmust művelek.

Külső irodalmi hatás nyilván kimutatható könyveimben. Én persze ezt leginkább letagadom, az igazság azonban az, hogy a kezdet kezdetén az utánzástól sem riadtam vissza. Később azonban már csak a szakmai fogásokat próbáltam eltanulni az általam kedvelt íróktól, ezeken is megpróbálok módosítani, és valami újat is kitalálni. Könyvespolcomon a többször elolvasandó könyvek között ott vannak Krúdy, Szerb Antal, Illyés, de legnagyobb számban az észak-amerikai írók, Faulkner, Hemingway, Steinbeck, Capote, Kerouac művei. Éppen ezért meglepődöm, amikor egyik-másik kritikus könyveimről beszélve dél-amerikai írókat, néha igen jeles írókat emleget. A dél-amerikai írókat viszonylag ritkán olvasom. Ez persze nem jelenti azt, hogy nem hízeleg a hiúságnak, ha időnként a jó dél-amerikai írókhoz hasonlítanak.

„...csak a lélek, a lelkiismeret cenzúrája létezik.”

BESZÉLGETÉS BÁLINT TIBORRAL

ERDÉLYI ERZSÉBET: *Az Öt kenyér és két hal című novella jelképe hogyan értelmezhető? Személyes élmény vagy a jelképes üzenet szándéka ihlette?*

BÁLINT TIBOR: Édesapámnak szerettem volna emléket állítani vele halála után néhány hónappal, de úgy, hogy sok más küzdő, törekvő, önfeláldozó ember életét, sorsát is példázza. Pékmester volt, de termetre apró ember, miközben pedig néztem őt a halottas ágyon, még apróbbnak tűnt. S mert meghatódtam azon, hogy ily kicsi ember léteére felnevelt tíz gyereket, földidztem a krisztusi csodatételek egyikét anélkül, hogy profanizálni szándékoztam volna azt.

NOBEL IVÁN: *A kisfiú, aki itt szerepel, talán maga a szerző volna, visszaszaladva az időben?*

B. T.: Nem, ő az egyik unoka a sok közül, akit sokáig a szüleim neveltek. Azért választottam így, mert attól félttem, ha személyes vallomást írok, érzelmössé válik a hangom; vagyis el akartam hallgattatni a szívemet, amely néha azt hiszi, sok a mondanivalója – hogy egy francia aforistát idézzek. Másrészt maga a gyerek fedezte fel nagyapja halálát, amikor egy reggel mint egy gyíkocska föl-kúszott annak dermedt oldalán, és elsírta magát: „Tata többé nem kel fel, hogy teát főzzön nekem!” De szükségem volt erre a kisfiúra az olcsón vizsgázó befejezés elkerüléséért is; írás közben visszaemlékeztem arra, hogy amikor megjöttek a gyászhuszárok kivinni a koporsót a lakásból, ő levetette magát a földre, és tárcsás játék pisztolyát kattogtatva egy „sorozatot” adott le rájuk, miközben tiltakozott, kiabált és rúgkapált. Ma is úgy érzem, ennél jobb zárójelenetet keresve sem találhattam volna.